

FORVM

Acta Juridica et Politica

XIV. évfolyam
3. szám

SZEGED
2024

P. SZABÓ BÉLA*

Töredékek a hazai jogoktatás két világháború közötti jellemzőiről és problémáiról

Ahogy az az egyetemtörténetírásban általában lenni szokott, az évfordulók jelentős mértékben ráirányítják a figyelmet az egyes karok szervezet és oktatástörténetére. Ebből a szempontból különösen örvendetes, hogy élve a különböző jubileumok által kínált lehetőségekkel, a hazai jogi karok egy jelentős része az utóbbi években jelentős erőfeszítéseket tett abban a vonatkozásban is, hogy megismertesse az utókorral a korábbi évtizedekben intézményükben, vagy annak jogelődjében tevékenykedő professzorok életpályáját és munkásságát. Az elkészült kötetek¹ rendkívül változatos képet nyújtanak a két világháború között tevékenykedő hazai jogtanárok személyes sorsáról és tudományos törekvéséről és néha felvillanítják azt a mikrokozmoszt, a jogi karok világát is, amilyen professzor elődeink oktattak és alkottak.

Jelen tanulmány² kis kiegészítést kíván nyújtani a két világháború közötti időszakban vonatkoztatva ahhoz a képhez, amely az egyes életutakból kibontakozik, felvilágítva az egyetemi jogoktatás jogszabályi kereteit, a nyilvános rendes tanárok által oktatói ismertetőket és foglalkozási típusokat, különös tekintettel a professzori utánpótlás kétfélsére a korabeli négy jogi kar és jogakadémia viszonyrendszerében. Végül igazolni látni a korabeli jogi oktatás rendjének statikusságát, néhány olyan reformgondolat kerít felviláozásra, amelyek nem valósulhattak meg, annak ellenére, hogy a korszak „jogászvilága” jelentősen érezte a módosítások szükségességét. A megújítás szükségességének felismerése

* egyetemi tanár, DE Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti Tanszék

¹ KAUTAR ISTVÁN (szerk.): *Pécsi jogászprofesszorok emlékezete (1923–2008)*. PTE Állam- és Jogtudományi Kara, Pécs, 2008. GÖRÖG MÁRTA – HORÓKI-NAGY MÁRIA – VARGA NORBERT (szerk.): *A Szegedi Tudományegyetem jogász professzorai I.* FORVM Acta Juridica et Politica X. évfolyán 1. szám, Szeged, 2020., P. SZABÓ BÉLA (szerk.): *»Ernyedetlen szorgalommal ...«*. *A Debreceni Tudományegyetem jogász professzorai (1914–1949)* (Istvánia Fanyasi IV.). Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara, Debrecen, 2014. NAGY ZOLTÁN (szerk.): *Jogászprofesszorok Miskolcon*. Miskolci Jogászradicalok Megőrzését Egyszerűen! - Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara, Miskolc, 2021. Nem külön életutazokként felvázolva STUPA ISTVÁN: *A jogtudományi tanári karunk tudományos munkássága*. In: Homicskó László et al. (szerk.): *A Kecskeméti Református Jogakadémia története 1875–1949*. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2019. 203–243. pp.

² A tanulmány alapjául szolgáló előadás „*A hazai jogoktatás jellemzői és problémái a »Közönszavaz«* Szegedi *Közönszavaz»* kiadvány címmel hangzott el 1971. október 14-én Szegeden.

- a tanulmányok végén (mind az egyetemeken, mind a jogakadémiákon) a hallgató választása szerinti jogtudományból (amelybe 1883-tól a közjogvizgatási jog is beke-relt vizsgatárgyként),¹⁷ illetve államtudományból államvizsgát kellett tenni „a jog-hallgató tetszésére hagyatván, hogy az egyik vagy másiknak, vagy mindkettőnek kívánja-e magát alávetni.”¹⁸
- az említett kétéltű doktorátus megszerzéséhez – természetesen más-más tantár-tyakból – szigorlatot kellett tenni (az egyetemeken). A jogtudományi doktorátus-hoz három, míg az államtudományi doktorátushoz két szigorlatot kellett kiállni.¹⁹
- A korbeli rendszabályok szerint a jogtudományi doktori cím megszerzésének to-vábbi előfeltétele volt az államtudományi államvizsga letétele, míg az államtu-dományi doktorátusnak a jogtudományi államvizsga eredményes abszolválása.²⁰

Emellett egy disszertációt is készítenie kellett a joghallgátónak, de azt már nem kellett nyilvános vitára bocsátani, vagyis a korábbi szóbeli *disputatio* elmaradt, de törekedni kel-lett a dolgozat tudományos jellegének megőrzésére.²¹

Az 1870-es évek reformcsomagjának harmadik eleme a vizsgák minősítő és állásra jo-gosító hatályának, vagyis a képesítési követelményeknek a szabályozása volt. A bírói tiszt-ség betöltéséhez ekkor még csak államvizsgát kívántak meg, az ügyvédi és közjegyzői pá-lyához viszont már doktorátus és pluszban ügyvédi, vagy bírói vizsga kellett.²² A köztszl-viselővé válás feltétele az államtudományi államvizsga, vagy bármelyik doktorátus volt.

Az 1874. és 1875. évi rendelkezések tehát a képesítés *bizurcatióját* és a vizsgarendszer dualizmusát teremteték meg, és ez tulajdonképpen 70 éven át nem változott.²³ E rendszet létező jellegzetessége hozzávetőleg a '30-as évekig az államtudományi tanulmányok bi-zonyos túlsálya volt, ami a jogászképzés „hivatalnokképzési” jellegét huzta alá.²⁴

Néhány kisebb változtatással (1883)²⁵ ez a jogi oktatási- és tanulmányi rend egészen 1945-ig érvényben volt, annak ellenére, hogy annak tökéletlenségével országos szinten tisztában voltak. A II. világháborúig a legjelentősebb változtatásnak azt tarthatjuk, hogy

¹⁷ A választ- és közöltetésügyi m. kir. miniszteriumtól 28.291. szám. Szabályzat a m. kir. tudomány-egyetemek és kir. jogakadémiák tanulmányi és vizsgáiati rendjéről, 18. §. Magyarországi Rendelések Tára 1883. Budapest, 1883. 1140. p.; BÓNIS 1980, 896. p.

¹⁸ V.K.M 1874. évi 3055/1874. sz. rendelet. 161. p.

¹⁹ 1875. január 5-én jóváhagyott legfelsőbb elhatározás. A jogbölcséletet 1901-ben törölték a szigorlatok sorá-ból. Vö. NAGY 2007, 60. p.;

²⁰ LADÁNYI 2007, 11. p.; BÓNIS 1980, 896. p.

²¹ LADÁNYI 2007, 10. p.

²² 1874. XXIV., XXXIV. és XXXV. tc.-ek. Az ügyvédi rendtartásról és az ügyvédség kvalifikációs feltételéről vö. KOROSNÉ DEI, ACASSE Krisztina: *Az ügyvédi autonómiaik létezőit és működésük megkezdése. Magyar-oroszgon a polgári törvényekről*. Disszertáció. PTE ÁJK, Pécs, 2009, 63–112. pp.; BALOGH Judit, *Vizsgák a Miskolci Egyetemen Kamara törvényekhez*. In: Csertha Lajos (szerk.): Emlékkönyv az ügyvédi kamának tennél-lésának 125. évfordulójára. Miskolc, 2000. 38. p.; BÓNIS 1980, 896. p.

²³ LADÁNYI 2007, 11. p.

²⁴ Erre utal MOOR GYULA: *Jelenlegi jogi oktatási rendünk reformjáról. Előadása és felszólalása az 1936. évi országos felsőoktatási kongresszuson*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1937. 13614. pp.

²⁵ LADÁNYI 2007, 15–16. pp.

az 1929. évi XXX. tc. az államvizsgák, mint záró(állam)vizsgák jelentőségét tovább csök-kentette, midőn a magasabb közjogvizgatási állásokra pályázókól is a jogi- vagy államtu-dományi doktorátus letételét kívánta meg.²⁶

III. A hallgatók

Nem teljesen indokolhatóan a következőkben az egyetemi jogi karok tevékenységére koncentrálnék, bár egyértelmű – már csak az egyetemi tanárok későbbiekben vizsgált rekrutációjából kitűnően is –, hogy a jogakadémiák jelentős mértékben szervesültek a modern hazai jogoktatás korabeli szövődékébe, s ezt az állítást még a két világháború közötti időszakra is érvényesnek kell tekintenünk. Annak ellenére így van ez, hogy ek-korra a jogakadémiák száma az előző évszázad végéhez képest ötödödtől, s – mint em-lítettük – mindössze három felekezeti jogakadémia maradt fenn talpon.

Tagadatatlannak, hogy – hasonlóan a dualizmus évtizedéhez – az első világháború után működő magyarországi egyetemek legnépesebb karai a jogi karok voltak. Ezt mesze-menden igazolják a megismerhető hallgatói létszámok.

1. sz. táblázat

Egyetemi és jogakadémiai joghallgatók aránya az összes főiskolai hallgatók körében²⁷

tanév III. tanév	összes hallgatók	jogi karok és jogakadémiák	arány %
1915/16-1919/20	11 312	3 467	30
1920/21-1924/25	15 126	3 781	25
1925/26-1929/30	12 778	4 893	38
1930/31-1934/35	14 703	6 966	47
1935/36-1939/40	13 627	6 119	45

Forrás: saját szerkesztés.

²⁶ 1929. XXX. tc. 65. § (1). „A közjogvizgatás körében a fogalmazási tennivalók ellátására hivatott állásokra – az igazságügy-miniszteriumnak és alárendelt hatóságainak, továbbá a külügyminiszteriumnak és a külügyi szo-lygálatnak jogállományú szakán rendszerszerűtlen állások kivételével – egykoronként is csak az alkalmasnak, akiknek a tudomány-egyetemen szerzett jogi vagy államtudományi tudor vagy a közgazdaságtudományi karon a közjogvizgatási szakasszal elvégzése után szerzett közgazdaságtudományi tudor oklevele van. Ez a rend-elkezés nem adó a közjogvizgatás bármely ágának, tehát az állami rendőrségnek fogalmazási szakában való al-kalmazásnak is.”

²⁷ LADÁNYI ZSÓF: *Egyetemi hallgatók statisztikája 1940*. Magyar Statisztikai Közlemények Új sorozat 86. Évfolyam 25. p. Az első két decenniumra legészőve 1910-2003, 139. p.

Míg a dualizmus időszakában az egyetemi- és jogakadémiai joghallgatóknak az egyes *quinquenniumok* mért aránya 70 %-ról – igaz ingadozóan – az I. világháború végére 30 %-ra csökkent, s az országvesztés okán tovább csökkent, a '30-as években ismét a felsőoktatásban tanuló hallgatók több mint 45 %-át tette ki. Egy nem túlságosan hízogó megközelítés szerint: „A [jogi] terület sulya ugyan folyamatosan csökkent az időszak alatt, de a hallgatók többsége ezen a területen tanult. Ennek oka az volt, hogy a társadalomban magas volt a jogi végzettség presztízse, és legfőképpen alacsony színvonalon folyt a képzés, ami miatt könnyű volt a jogászdiploma megszerzése.”²⁸ Természetesen ennél sokkal összetettebb okok álltak a jogi kari tanulmányok népszerűsége mögött, amelyeket Nagy Zsolt kiválóan összegez.²⁹

Megemlítenéd, hogy a korban az érettségivel rendelkező fiatal emberek³⁰ számára viszonylag könnyű volt bejutni a jogi karokra, hiszen ennek elsődleges előfeltétele csak a sikeres érettség volt. Igaz az egész korszakban a jellemző volt a jogi kari felvételi létszámok központi (minisztériumi) kontingentálása, a felvehető hallgatók számának évről évre történő megállapítása is. Ezt a *numerus clausus*-törvényként ismert 1920. évi XXV. tc. vezette be.³¹ De mint közmondott ez a jogszabály a felvehető hallgatók számát vallási, nemzeti, faji alapon is korlátozta.³² Az ezen törvényt módosító 1940. évi XXXIX. tc. „a magyar nemzet és állam iránt való hűség és az erkölcsi megbízhatóság” követelményét fenntartva kimondta, hogy a felvételi létszám meghatározásánál figyelembe kell venni az értelmiségi munkaerő szükségletet, ugyanakkor emellett lehetővé tette a minisztérium számára a felvételi létszámok területi szempontok szerinti szabályozását is.³³

²⁸ JANCsó, 33. p.

²⁹ Erről ld. Nagy Zsolt: *Hallgatói létszámadatok a jogszékezésben. Jogelméleti Szemle* 2003/4. 15–28. jegyzeteken.

³⁰ Egy 1895. évi uralkodói legfelsőbb elhatározás alapján kiadott miniszteri rendelet értelmében a nők csak a bölcsészettudományi és az orvostudományi karokra voltak felvehetőek, bizonyos korlátozásokkal. LADÁNYI ANDOR: *A felsőoktatási felvételi rendszer történeti alakulása*. Educatio 1995/3. 486–487. pp. A jogi felvételekbe az 1918/19-es tanévben vették fel először nőket rendes hallgatóként, de több ez a lehetőség megszünt. A '20-as évek közepétől bővült a nők által látogatható szakkör száma, de a 63.000/1927. V.K.M. sz. rendelet továbbra is így rendelkezett: „3. §. A jog- és államtudományi karokra a nők egyáltalán nem vehetők fel.” Ezen korlátozások miatt 1930-ban – egyes statisztikák szerint – a közel 27.000 férfi jogvégzetre összehasonlítva kevesebb nő jutott. SZABÓ MIKLÓS: *A jogszékezési társadalmi funkcióiról – husz év múlva*. Jogtörténeti Szemle 2005. Különszám. 28. p.

³¹ 1920. évi XXV. tc. a tudományegyetemre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra való beiratkozás szabályozásáról. „1. §. Az egyes karokra (szakosztályokra) felvehető hallgatók számát az illetékes kar (a műegyetem a tanács) javaslatára alapján a vallás és közoktatásügyi miniszter állapítja meg.” LADÁNYI 1995. 486. p.

³² „A tudományegyetemre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra az 1920/21-ik tanév kezdettől csak oly egyének irathozhatnak be, kik nemzetiségi s erkölcsi tekintetben feltétlenül megbízhatók és csak oly számban, amennyinek alapos kiképzése biztosítható.” 1920. évi XXV. tc. 1. §. KORTVELEYESI Zsolt: *A magyar jogszékezés 2015-ben – A jogi karok helyzete*. Jakab András – Gajdoschek György (szerk.): *A magyar jogrendszer állapota. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont*. Budapest, 2016. 903. p.

³³ 1940. évi XXXIX. tc. az egyetemi és főiskolai hallgatók felvételének szabályozásáról. „1. §. (1) Az egyes egyetemi karokra, illetőleg főiskolákra felvehető hallgatók számát úgy kell megállapítani, hogy az mind az egyetemi és főiskolai intézetek befogadóképességének, mind az országban az illető tudománysszakai kapcsolatok előrelátásának felmentő értelmiségi munkaerőszükségletnek megfelelően. Az egyetemi és főiskolai

A rendelkezésre álló adatok szerint a korabeli jogi karokra (és jogakadémiáikra) jórészt nem a legjobban érettségi átlaggal, jelentkező hallgatók jelentkeztek. A '30-as években a jogi karokra beiratkozók érettségi átlagja egyé 2,38, a jogakadémiákra irathozóké 2,59 volt szemben az 2,21-es felsőoktatási átlaggal.³⁴ De különböző volt a jogakadémiák és egyetem, illetve a pesti és vidéki karok között is. Nagy Zsolt kimutatása szerint a jogakadémiákra a hallgatók több mint 60 %-a elégséges érettségivel jutott be, ugyanez vonatkozott a vidéki jogi karokra is. Ezzel szemben 1932-ben Budapesten csak a hallgatók 32,1%-a érettségizett elégségre, ami valószínűleg azzal magyarázható, hogy a pesti karra irathoztak be az „egyetemi végzettséggel rendelkező generációk gyermekeit, akik jobb anyagi körülmények között éltek, így nagyobb »kulturális tőkével« rendelkeztek.”³⁵

Bár erről összefoglaló kimutatások nem állnak – még az előzőekhez viszonyítva sem – rendelkezésünkre, a jogi diplomák minősítése sem utal feltétlenül az akkori joghallgatóság, *enyvedetlen szorgalmára*.³⁶ 1937-ben Moór Gyula panaszkolja egyik reformmunkalátában, hogy mivel a doktori oklevelekben nem szerepelt akkoriban a diploma minősítése, a hallgatók sokszor meglepődtek az éppen megfelelt szintű minősítéssel.³⁶

Ezen tények fényében – saját oktatási tapasztalatainkkal felvértezve – sem ürügyelhetjük a két világháború közötti hazai jogi karokon oktató professzorokat.

III. Az oktatás

A budapesti, az 1914-től korszakunkban végig egy helyben működő debreceni, valamint a kényszerű helyszínváltás miatt 1921-ben, illetve 1923-ban a többé-kevésbé „rendes” működést felvehető szegedi, illetve pécsi jogi karokon a hallgatók felvételekén mintegy 20 órát voltak kötelesek felvenni (ez hozzávetőleg négy főátjárat jelentett szemeszterenként), de – a tananyag elvégzésének megfelelően – az, hogy az egyes tárgyakat mely tanévekben és milyen sorrendben kell hallgatniuk, nem volt szabályozva. A tantervek csak

intézetek befogadóképességének helyes kihasználását olyan rendelkezéssel is biztosítani lehet, amely a felvehető jelentkező tanulmányi szükségleteihez képest és az egyetemen és főiskolák meghallgatása után megállapítja, hogy az ország meghatározott területeiről származó vagy területén lakó hallgató tanulmányait az ugyanaz a tudománysszakot művelő egyetemre vagy főiskolák közül melyiken kezdheti meg vagy folytatnia.” LADÁNYI 1995. 487. p.

³⁴ A bölcsészkarokra ekkor 1,81-es eredményvel vették fel a diákokat. (Nóta bene: az eredményeket a jelest jelentő 1-től az elégséget jelentő 4-ig terjedő skálán számolták akkoriban. Vö. KARÁDY VIKTOR: *A bölcsészkarok oktatási és egyetemi piac szerkezete a dualista korban (1867–1918)*. In: KARÁDY VIKTOR – Nagy Péter Ilona: *Iskolázás, értelmiség és tudomány a 19–20. századi Magyarországon*. Wesley János Lelkészképző Főiskola. Budapest, 2012. 223. p.

³⁵ Nagy 2003. 27. jegyzetnél.

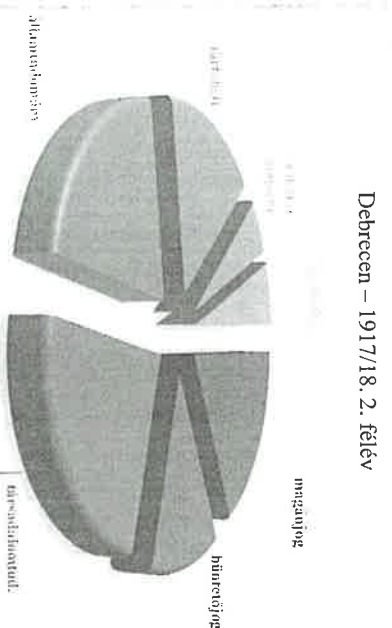
³⁶ Mivel 1936 óta a pesti karon – tulajdonképpen szabályzat ellenesen – kiszámították az oklevél minősítést, és az a diplomán egy kékben helyezettrel (jobb) egyeztet, kimutatnánk volt, hogy az első éretmet tanévben kezdőit „212 oktatási akcióval minősítse 13 órát” „amint a tanulmányok” és 30. „amint a tanulmányok” minősítéssel, 199 ellenében minősítéssel, melyek a tanulmányok” Moór 1937. 17 p.

ajánlásokat tartalmaztak ezzel kapcsolatban, bár általában preferálták egy bizonyos rendszert.³⁷ Az 1916-os debreceni tanrend például a következőképpen fogalmazott: „[...] a tárgyaknak a fentebb leírt sorrendje ugyan nem kötelező, az a joghallgató azonban, aki sem a beosztáshoz nem alkalmazkodik, sem pedig nincs kellő figyelemmel a kötelező tárgyak megválasztásánál az ezeket szabályozó jogszabályokra, kockáztatja azt, hogy alapvizsgálatra nem bocsátható, vagy végbizonyítványa ki nem adható.”³⁸

Az oktatott tárgyakat a korban ún. „főkollegiumokból” és „hallgatásra ajánlott ismeretekből” állták. A főkollegiumok hallgatása nélkül természetesen nem lehetett végzettséget szerezni, míg az ajánlott ismeretekörök, amelyek társadalmi kérdésekkel foglalkozó, illetve a számviteli tárgyak voltak, a hallgatók látókörének bővítését szolgálták. A ’20-’30-as években megfigyelhető volt a jogoktatás „társadalom-tudományosítására” való törekvés, amit jól jelez pl. a közgazdaságtan és a statisztika oktatásának – külön katedrákkal megátmogatott – erőteljes fejlődése, amely a társadalomtudományos oktatás egzaktabbá, empirikusabbá tételét is szolgálta.³⁹

Főkollegiumi tantárgycsoportok megoszlása Debrecenben

Debrecen – 1917/18. 2. félév

1. sz. ábra

Forrás: Saját szerkesztés.

³⁷ Az 1874-évi rendelet egyébként azt is előírta, hogy a joghallgatóknak egy filozófiai és egy történelmi kollégiumot a bölcsészkarokon is fel kell venniük.

³⁸ *A Debreceni M. Kir. Tudományegyetem tanrendje az MCMLVII–XVIII. évek I. félévére*, 15. p. Ugyanitt megtalálható egy tájékoztató a „a leckeórák megfelelő beosztása” tárgyában, vagyis egy az érvizsgálaton keresztül alkalmazott „miniatanrend” is.

³⁹ NAGY 2007, 63. p.

A két világháború között körülbelül 20–25 különböző főkollegiumi tárgyat hallgattak a diákok a jogi karokon. A debreceni tanrendek a ’10-’20-as évekbe azt mutatják,⁴⁰ hogy valóban erős volt a társadalomtudomány körébe sorolható tárgyak és az államtudományi ismeretek aránya (hozzávetőleg 23, illetve 20 %). A magánjogi és büntetőjogi ismeretek együtt sem tették ki a főkollegiumok óraszámának 1/3-át (18, illetve 12 %). A történelmi és szakmai alapozó tárgyak aránya viszonylag mérsékelt volt (16, illetve 5 %). Ehhez társult még az egyházi jog, mintegy 6%-os részesedéssel.⁴¹

A tantárgyi struktúra bizonyos stabilitását mutatja, hogy ezek az arányok szinte nem változnak a ’30-as években sem. A megjelenített három tanrend összevetése alább mutatja, hogy nem voltak kardinalis eltérések a vizsgálatba bevont három jogi kar főtárgyi struktúrája között a tárgyakhoz rendelt óraszámok alapján.

2. sz. táblázat

A főtárgyi ismeretekörök százalékos megoszlása az 1931/32. években.⁴²

%	Budapest	Debrecen	Szeged
magánjog	21	20	22
büntetőjog	12	12	10
társadalomtudományok	20	20	21
államtudomány	20	23	18
történelmi tárgyak	15	16	15
szakmai alapozó tárgyak	6	4	8
egyházi jog	6	5	6

Forrás: Saját szerkesztés.

⁴⁰ Alapul az 1917/18. tanrendet vettük, ami azonban az arányokat tekintve alig változott a következő csaknem három évtizedben.

⁴¹ A főkollegiumok vonatkozásában tehát nem igazolódik Nagy Zoltán azon állítása, hogy a főtárgyak (hiszen 20 tárgyatól kezdve) 35%-át történelmi ismeretek alkották, 30%-át pedig magánjogi tudományok. Vö. NAGY 2003. A szerző nem kívéli, milyen adatokból indult ki.

⁴² *A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem tanrendje az MCMLXXI–MCMLXXII. évek második félévére*, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1931, 8–15. pp. *A Debreceni M. Kir. Tiszta Királyi Tudományegyetem tanrendje az 1931–32. évek II. félévére*, Tiszta István–Tudományegyetemi Nyomda, Debrecen, 1931, 7–11. pp. *A Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem tanrendje az MCMLXXI–LXXII. évek második félévére*, Szeged Városi Nyomda és Képviseleti Részvénytársaság, Szeged, 1932, 26–30. pp. Az adott évek egyes tanrendje nem állított rendeltetkezéscímre.

IV. A „tanszékek” rendszere

A karokon főszabály volt, hogy ahány nyilvános rendes tanár alkalmaztatott az adott karon, amnyi „tanszékek” kell számolnunk. A karok egyszemélyes tanszékekből álltak, egy professzor maga volt a tanszék (azaz költségvetési állás). Az egyes katedrák nem voltak akkortáiban nevesítve, a nyilvános rendes tanároknak volt „*venia legendi*”-jük egy-egy fő-tárgy és melleskismereitek előadására. Az 1931/32. tanév kapcsán készült kimutatás mutatja azt a 13-14 fő ismeretanyagot, amelyek oktatására a professzorokat alkalmazták.⁴³

„Tanszékek” a jogi karokon 1931/32⁴⁴

3. sz. táblázat

Budapest 17 ny. t. tanár	Szeged 9 ny. t. tanár	Debrecen 13 ny. t. tanár	Pécs 12 ny. t. tanár ⁴⁵
Római jog (2x)	Római jog	Római jog	Római jog
Jogtörténet (2x)	Jogtörténet	Magyar/európai jogtörténet	Jogtörténet
Egyházi jog	Egyházi jog*	Egyházi jog	Egyházi jog
Jogbölcsélet és nemzetközi jog	Nemzetközi jog	Jogbölcsélet és nemzetközi jog	Nemzetközi jog
Magyar közjog	Magyar közjog	Magyar közjog	Magyar közjog
Közigazgatási és pénzügyi jog	Közigazgatási- és pénzügyi jog	Közigazgatási- és pénzügyi jog	Közigazgatási- és pénzügyi jog
Bűnügyi jog	Bűnügyi jog	Bűnügyi jog és büntető eljárás	Bűnügyi jog és büntető eljárás
Magyar magánjog	Magyar magánjog	Magyar magánjog	Magyar magánjog
Magyar és osztrák magánjog			Magyar és osztrák magánjog
Kereskedelmi és váltójog	Kereskedelmi- és váltójog	Kereskedelmi és váltójog	Kereskedelmi és váltójog
Polgári törvénykezési jog	Magyar polgári törvénykezési jog	Magyar polgári törvénykezési jog	Magyar polgári törvénykezési jog
Politika	Jogbölcsélet*	Politika	Politika és jogbölcsélet
Közigazgatásügy és pénzügytan	Közigazgatásügy- és pénzügytan	Közigazgatásügy- és pénzügytan	Közigazgatásügy és pénzügytan
Statisztika	Statisztika és közgazdaságtan*	Statisztika és közgazdaságtan	Statisztika és közgazdaságtan

* nem nyilvános rendes tanár által előlávra

Forrás: Saját szerkesztés.

⁴³ Olyan tárgyak esetén, melyek nem voltak egy már létező tanszékhez rendelve, a szakelőadói rendszer szolgáit megoldással: ha az adott tantárgy előadására akad helyben képzett szakember, a kar megválaszthatja őt szakelőadónak, aki helyi pénzből kupa a tiszteletdíját.

⁴⁴ Vö. az előző jegyzetben idézett források, valamint Pécs vonatkozásában az 1931. évre kiadott címtárat. *Magyarország törzsi cím- és névára*. XLI. évfolyam. M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1931. 267–268. pp.

⁴⁵ ny. t. tanár = nyilvános rendes tanár

Az akkori Pázmány Péter Tudományegyetem jogi karán előfordult, hogy ugyanaz a főkollektívum több nyilvános rendes tanár oktatja párhuzamosan (a nagy hallgatói létszámok miatt nyilvános rendkívüli és magántanárokat is „bevetve”),⁴⁶ egyes esetekben párral „tanszékek” is nevesítve az adott főtárgyhoz (pl. római jog, magánjog, polgári törvénykezési jog). A többi karokon a tanári ellátottság ez nem engedte meg, sokkal inkább a hiányzó egyetemi tanárok miatt szükséges helyettesítések megoldási állította nélkül feladat elé a fakultásokat.

Alábbi táblázat négy kiválasztott naptári évben mutatja, hogy míg a vidéki karok jó esetben legfeljebb amnyi nyilvános rendes tanárt alkalmaztak (tudtak alkalmazni), ahány főtantárgy-csoportot oktatni kellett (10-13 professzor), addig a kezdeti budapesti professzor-bővség is elapadt a ’30-as évek végére,⁴⁷ igaz itt a viszonylag bővség rendkívüli- és magántanári testület jelentősen enyhített az abból fakadó feszültségeken, amelyek az előadások megtartása és a vizsgák kivétel tekintetében jelentkeztek.

A tanári karok összetétele⁴⁸

4. sz. táblázat

	Budapest				Központi Szeged				Debrecen				Pozsony/Pécs			
	rendes tanár	rendes tanár	magántanár	rendes tanár	rendes tanár	magántanár	rendes tanár	magántanár	rendes tanár	magántanár	rendes tanár	magántanár	rendes tanár	magántanár	rendes tanár	magántanár
1918	24	10	30	13	1	12	12	1	1	1	11	1	11	1	1	2
1928	18	6	26	12	1	11	12	1	1	1	12	1	12	1	1	6
1938	10	6	22	11	5	12	9	1	1	1	11	1	11	1	1	11
1944	15	11	23	13	2	12	12	1	1	1	12	1	12	1	1	11

Forrás: Saját szerkesztés.

Az oktatási módszer alapköve a tanár előadása volt, ami a korabeli szokások szerint a főkollektívumoknál a hét öt-hat napján egy-egy óra előadási jelentett (általában a heti ötórás kurzusokat hétfőtől pénnekig a nap ugyanazon órájában adták elő, a nyolcórás római jogi kurzusok tekintetében karonként többféle megoldás volt gyakorlatban).

⁴⁶ Az 1931/32. tanév 2. félévében a római jogot, egyházjogot és a magyar magánjogot három, a jogtörténetet, magyar közjogot, közgazdaságtan és pénzügytan két tanár adta elő főként. Vö. *A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem tanrendje*. 8–15. pp.

⁴⁷ A pesti karon 1930/31-ben tevékenykedő nyilvános rendes tanárok száma 17-ről, 1935-re 14-re eshskent. EKNKIRI FELHÍR: *A jog- és államtudományi kar története 1667–1935*. Egyetemi Nyomda, Budapest, 1936. 657. p. Az 1901-es költségvetés még 20 rendes és 6 rendkívüli tanár javadalmait biztosította, igaz csak 15 rendes és 5 rendkívüli tanár oktatott ténylegesen. Vö. Uo. 614. p.

⁴⁸ Források az adott évek hivatalos címtárai szolgálnak. *Magyarország törzsi cím- és névára*. XXXVIII. évf. M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1918. *Magyarország törzsi cím- és névára*. XXXIX. évf. M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1928. XI. VI. évf. M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest 1938. XI. évf. M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1944.

Az előadások kiegészültek a 20. század elején bevezetett szemináriumokkal.⁴⁹ A táblázat a kiválasztott időpontokban az I. műtárgya, hogy tulajdonképpen amnyi szeminárium működött, ahány főtantervi „katedra” létezett. Szegeden és Pécsen a ’30-as években több szeminárium működött a címterek szerint, mint ahány rendes tanár alkalmazásban volt.

A szemináriumok száma az egyes jogi karokon⁵⁰

5. sz. táblázat

	Budapest	Kolozsvár/ Szeged/ Kolozsvár	Debrecen	Pozsony/ Pécs
1918	12	-	12	-
1928	12	14	12	15
1938	15	13	12+1	15
1944	16	16	12+1	20

Forrás: Saját szerkesztés.

A szemináriumokon lehetőség volt arra, hogy a hallgatók is bekapcsolódjanak a professzorokkal közös kutatásokba. A diákok szemináriumi dolgozatokat készíthettek a tanárral egyeztetett kutatási témákban. Az ilyen jellegű munkák ki nyomtatása a vidéki karokon általában nem volt szokásban, szemben a pesti egyetem egyes szemináriumaival, ahol a Horthy-korszakban a kiemelkedő munkák saját alá is kerülhettek.

A nem előadási keretek között folyó tevékenység másik formáját a gyakorlati foglalkozások jelentették, amelyek az előadások anyagának gyakorlati vonatkozásait, és annak praktikus alkalmazását voltak hivatottak ismertetni a hallgatókkal. A szintén kis csoportokban tartott *reperitóriumok* a tananyag ismételését, elmélyítését szolgálták.

Egy speciálkollégium meghirdetése teljes mértékben az adott professzor tevékenységére volt bízva: voltak olyanok, akik csak kevésszer éltek ezzel a lehetőséggel, s voltak, akik szinte minden félévben hirdettek szabadon felvehető tárgyakat a hallgatóknak.⁵¹ Az ilyen jellegű speciális ismeretek oktatásában nagy szerepet kaptak a karon habilitált magánta-

⁴⁹ NAGY 2007, 63–64. pp.

⁵⁰ Forrásként fennebb idézett címtárak szolgálták.

⁵¹ A debreceni tanrend szerint: „A kari professzorok által esetileg hirdetett speciálkollégiumok az ifjúság magasabb jogi műveltségét szolgálják s így azok hallgatása mindenkinek saját érdekében áll.” Így szólt egy viszonylag késő (1939-ben) megjelent figyelemztetés a tanrendben. Itézi Hóti Lósi Gábor: *A joghallgatói órarendelés a Debreceni Tudományegyetemen (1914–1949)*. Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből I. DE. BTK, Debrecen, 2005. 43. p. Módr Gyula később említendő 1938-as reformjavaslataiban a speciális-kollégiumoknak egy jóval szűkebb, köztudottan rendfőlt kívánata előadati. MÓDR Gyula: *A jogi oktatás reformja. Biztonsági előadó jelentés. Országos Felsőoktatási Tanács. Jog- és Közigazgatásstudományi Szakbizottság*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1938. 18–22. pp.

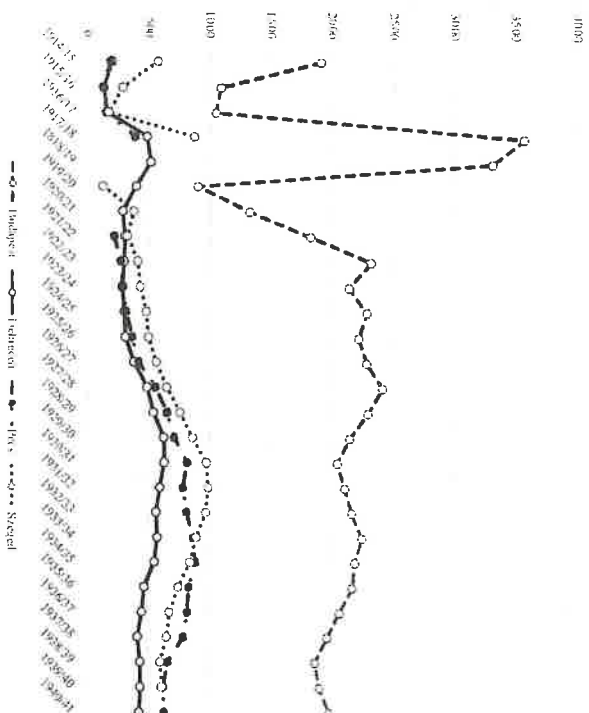
nárok, akiknek oktatási kötelezettségük volt (így gyakran találunk a tanrendekben felsorolásokat a tárgyat éppen nem hirdető magántanárokról is.) Az oktatást kiemeltet termézetesen kiegészítették még a nyelvtörök és a testnevelés is.

A hallgatók önálló kutatómunkáját a szemináriumi munka mellett azazal is ösztönözték, hogy az egyes tanszékek évről-évre a különböző főtantervekhez kapcsolódóan pályateteleket neveztek meg a szorgalmasabb hallgatók számára a tanrendekben. A pályázatok általában önálló munkát, kreatív megközelítést vártak el a hallgatóktól, midőn egy-egy jogszabálytervezet értékelését, egy aktuális jogpolitikai kérdésben saját vélemény kifejtését, levéltári kutatásokat tűztek ki célul.⁵²

Mindamellert fontos megjegyeztünk, hogy a professzorok oktatói munkájának jelentős részét a vizsgálataias tette ki, tulajdonképpen ezt tekinthetjük a korszakban a tanárok legfontosabb tevékenységének. A jelentős hallgatói létszámok mellett ez nem kis munkaterhet jelentett még akkor is, ha a kötelező kollégiumi rendszert többszöri kísérlet ellenére sem vezették be.

A jogi karok hallgatói létszámának alakulása 1914–1941⁵³

2. sz. ábra

Forrás: Saját szerkesztés.

⁵² A karok tanrendjei előre meghirdették az adott tanévi pályázati feladatokat.

⁵³ KIRÁLYI SZABONY: *A magyar jogi hallgatói létszámok alakulása az első világháború között*, PhD-értekezés, DE BTK, Debrecen, 2009. 25–38. pp.

A vizsgák kérdésköréhez kapcsolódva – mieelőtt röviden kiemelnék a jogi karokon alkalmazott nyitványos rendes tanárok rekrutációjára (vándorlására) – már most utalnunk kell azokra a problémákra, amelyek a kor jogoktatásait jellemezték, s amelyek közül a korszak az egyik legfontosabbként a vizsgarendszer teljes zűrzavarát jelölték meg. Ennek lényegét

- a minősítés *bifurcációjában* (a jogtudományi és az államtudományi államvizsgálatok, illetőleg doktori szigorlatok szétválasztásában), valamint
- a vizsgák „dualizmusában” (az államvizsga és a doktori szigorlat párhuzamos fennállásában),
- illetve – a vonatkozó kvalifikációs törvények következtében – a doktorátusnak tudományos grádusból minősítő jellegűvé válásában, és egyidejűleg az államvizsga értékének fokozatos devalválódásában ragadtak meg.⁵⁴

Közvetlenül a jogászképzés menetét érintő kritika tárgyát képezte továbbá a 20. század első évtizedében a korábbinál is jelentősebb mértékben elharapodó „*in absentia*” hallgatás, vagyis hogy a hallgatók nagy többsége nem járt az előadásokra, igen sokan nem is tartózkodtak az egyetem székhelyén.⁵⁵ E „mezei jogászok” a vizsgákra a hirtelt „jogi sznatóriumok” párhetes magoltatása után készültek fel úgy-ahogy, doktori értekezésüket pedig megvásárolták, és a jogi karok e gyakorlattal szemben teljesen tehetetleneknek bizonyultak.

IV. A professzori utánpótlás kérdése

A fentiekből látszik, hogy a jogi kari (és a jogakadémiai) oktatás kulcsfigurái a mindenkori professzorok voltak. Bónis György 1980-ban készült összefoglalásában a vizsgálati centrumában álló budapesti jogi kar professzori utánpótlásáról a 20. század első felében – kissé talán elnagyolt általánosítást alkalmazva – az alábbiakat írta: „A fiatalabb állam- és jogtudományi karok és a jogakadémiaik ebben a korszakban is bőven szolgáltatták az utánpótlást [...] a trianoni béke után Szeged, Pécs és Debrecen jeles professzorai jutottak budapesti tanszékekhez.”⁵⁶

Ez a néhány sor készített arra, hogy megvizsgáljam – bevonva a vidéki jogi karokat is – hogy valójában honnan érkeztek 1914 és 1944 között az újonnan kinevezett nyitványos rendes tanárok mindenkori tanszékeikre. Az alsó időhatárt a két új jogi kar oktatási tevékenységének megkezdése, a felsőt pedig az egyetemi (és benne a jogi) oktatás háború-miatti ellehetetlenedésének ténye indukálta. (Nem lett volna talán hasznatlan a felső időponton 1949-ig, a debreceni jogi kar szüneteltetésének kimondásáig és a jogakadémiaik felszámolásáig kitolni, de a második háború befejezése után jelentősen megváltoztak

azok a körülmények, amelyek az előző három évtizedben meghatározták a hazai jogász-képzés világát, s ebben a vonatkozásban már egy új korszak kezdetéről beszélhetünk.)

1. Budapest

Bónis tézisének első fele mindenképpen bizonyos fímonlást igényel: a századforduló nagy tanári generációjára igaz lehet, hogy a pesti professzorok jelentős része a jogakadémiairól került az 1900 májusában átadott Egyetem téri épület valamely katedrájára, az első háború utánra azonban ez már egyáltalán nem volt jellemző. Az 1914 és 1944 között ide kinevezést kapott 17 rendes tanár között már egyetlen jogakadémiairól pályázó sem volt található. Ebben az időszakban a felsőoktatásból csak a társ jogi karok tanárai jöttek szármásba: hárman Kolozsvárról (Somló Bódog, Navrátil Ákos, Kenéz Béla) és egy tanár Pozsonyból (Balás Károly) még az első háború alatt, hárman Szegedről (Móór Gyula, Szandner Pál, Kolosváry Bálint), kettőn a Műegyetemről (Nizsalovszky Endre, Kunz Ödön) és Maron Géza Debrecenből a '20-as és '30-as években. A fennmaradó hét professzor, magántanári képesítéssel bíró „gyakorlati” szakemberek közül került ki (közülük pl. Szaládi Károly, Magyar Zoltán, Tomcsányi Móric, Eckhart Ferenc).

2. Kolozsvár–Szeged–Kolozsvár

Szinte egyenlő arányban nyert meg a maga számára új egyetemi tanárokat a tanszékemektől és a jogakadémiaiktól a kálváriás sorsú Ferenc József Tudományegyetem jogi kara. A vizsgált időszakban katedrához jutott 27 rendes tanár közül a nagy háború kezdete és az 1921-es szegedi meglepedés között egy-egy tanár került Kolozsvárra Pozsonyból és Debrecenből (Bochtor Mihály, illetve Kovács Gábor) két jogakadémiai tanár (Szandner Pál, Móór Gyula) mellett, míg a szegedi kezdetben négy volt pozsonyi professzor segítette a kart (Kovács Ferenc, Ereky István, Finkay Ferenc, Kiss Albert). A más egyetemen állapítványozó professzorok sorát Polner Ödön és Iványi Béla egészítette ki 1923-ban, illetve 1927-ben. A kolozsvári visszatérés után más egyetemről nem érkezett professzor, de a „gyakorlatból” későbbi jelentős professzor egyéniségeket alkalmaztak (Bónis György, Martonyi János), hasonlóan a korábbi évtizedek gyakorlatához. A jogakadémiaiktól a három évtized alatt kilencen érkeztek, az említett kető még Kolozsvárra, a többiek – *Biza László* 1923-as alkalmazása után – időben jól eloszolva a fennmaradt Kecskeméti és Miskolci Szegedre, és 1940-ben Székely István személyében Egerből ismét Kolozsvárra.

3. Pozsony–Pécs

Az Előszóbeli Tudományegyetem jogi kara esetében már a jogakadémiaik felé billen a mérleg, midőn az egyetemi tanárok előző állomáshelyét vizsgáljuk. A pozsonyi alapítás után négy utáni jogakadémiai tanárból lett egyetemi rendes tanár, az 1923-as pécsi újrakezdetben pedig hét korábbi pécsi jogilectumai tanár kapott szerepet. Mindeket esetenként a helyben lévő érők kerültek elsősothan helyettesre. Az 1914-ben további három professzor

⁵⁴ LADÁNYI ANDOR: *Klebbelsberg felsőoktatási politikája*. Argumentum, Kiadó, Budapest, 2000, 118. p.

⁵⁵ A problémái újra és újra visszatérően rendezni kívánták a korszakban, sikertelenül. Vö. LADÁNYI 2007, 33., 47., 56. pp.

⁵⁶ Bónis 1980, 897. p.

jött a kassai és eperjesi akadémiáról, míg 1923 után Pécsre egy korábbi nagyváradi és két egyi tanár került. A poszonyi évek alatt egyetlen nyilvános rendes tanárt sikerült Kolozsvárról megnyernie a kamak (*Finkay Ferenc*), s utóbb is mindössze négyen jöttek más karokról Pécsre: ketten Szegedről (*Surányi-Linger Tivadár* és a Tisza partjáról visszatérő *Erelky István* személyében), míg a helyi BTK-ról megnyert *Holub József* mellett egy professzor a Műegyetemről választotta a Mecsek-aljait (*Krisztics Sándor*). Viszonylag kevesen, heten jöttek a gyakorlatból.⁵⁷

4. Debrecen

Bár – mint jelzem még – a két világháború között sokan vitatták a jogakadémiák szükségességét, sokan lebecsülték az akadémiai jogoktatás színvonalát, mindenképpen vitathatatlan tényként kell kiemelniük, hogy a vidéki jogi karok tanárutánpótlásának biztosításában kiemelkedő szerepet tölthettek be.⁵⁸ Ezi mutatják a már lártott szegedi és pécsi adatok is, de még inkább igaz ez a korabeli debreceni jogi karra.

A vizsgált 30 évben Debrecenben katedrát kapó professzorok három-ötöde (16 fő) a jogakadémiáról érkezett. (Igaz, hogy ezek közül hét professzor eredetileg a debreceni jogakadémia tanára volt az egyetem létrehozása előtt, kilencen azonban más jogakadémiáról jöttek – három-három Nagyváradról és Miskolcra, ketten Kecskemétre és egy valaki Sárospatakról).⁵⁹ Ezzel szemben sajátos, hogy más egyetem katedráját egyetlen tanár sem cserélte debrecenre. Az új debreceni jogtanárok másik része a gyakorlatból jött: a többség valamilyen miniszteriális állást cserélt fel a katedrára, míg a két jogtörténész (*Iványi Béla*, *Baranyai Béla*) korábban levéltáros volt. A vizsgált három évtizedben öt volt debreceni professzor főlyaltta tanár pályafutását más egyetemen. (*Kovács Gábor* előbb Kolozsváron, majd Budapesten, *Marffy Ödön* és *Nizslovsky Endre* a Műegyetemen, míg *Marion Géza* a pesti jogi karon, illetve *Iványi Béla* Szegeden).

VI. Sikertelen reformkísérletek

A fentiekben a jogoktatás hazai állapotáról lefestett kép – a dolog természeténél fogva – megjelölően statikus: annak ellenére, hogy jelentős változást nem tudtak elérni, mindenképpen tudatosítanunk kell, hogy az 1870-es végétől a „nagy háború” végéig nem kevesebb, mint tizenkét alkalommal kísérelték megreformálni a jogoktatást.

„Ekkor indult el kálváriás útjára a jogi oktatás reformjának gondolata – írta utóbb, 1946-ban *Marionfy Károly* –, évtizedről évtizedre megismétlődve, mindig átmenetileg és újra meg újra felbukkanva, az egymást váltó miniszterek ígéreteiben, miniszteriumi tanácskozások, az egyetemi jogi karok ülései, jogászgyűlései, jogászgyűlései viták vég nélküli sorozatán, elémíthetetlenül mindig újjászülvén: mégis anélkül, hogy végül is megvalósult volna.”⁶⁰

Az 1920-as évek óta pedig különösen feléltünk, mintegy állandósultak a jogász-képzés reformjára irányuló törekvések.⁶¹ Ekkortól az Igazságügyminisztérium, a Felső Oktatásügyi Egyesület Jog- és Államtudományi Szakosztálya,⁶² a Budapesti Ügyvédi Kamara, a vidéki jogi karok és jogakadémiák, egyes professzorok és gyakorlati szakemberek ismételték a képzés problémáinak megoldását (vagy legalábbis méréselését).

A javaslatok lényegében azonosak voltak:

- a képzés intenzívbe tétele;
- a „mezei jogászág” megszüntetése érdekében a kötelező előadás-látogatás tényleges megvalósítása;
- a kötelező kollókviumok bevezetése;
- a szemináriumi-gyakorlati oktatás rendszerezése;
- a tanterv egyes aránytalanságainak, anakronisztikus elemeinek kiküszöbölése;
- a közgazdasági- és társadalomtudományi oktatás erősítése;
- a „jogi szanatóriumok” működésének betiltása, valamint
- a jogi doktorátus tudományos fokozattá alakítása.⁶³

A korabeli jogi folyóiratok roskadoznak a jogoktatás reformját sürgető dolgzárásoktól, ötletektől, követelésektől. Igazából ma sem lehet tudni, mi akadályozta meg a jobbító szándék győzelmét.

Az általunk vizsgált korszakban megfigyelhető körponti kezdeményezések közül említsre méltó, hogy röviddel a két új jogi kar tevékenységének megindulása után, 1914 végén az akkori miniszter a létező jogi karokhoz nyolc pontból álló kérdéssorozatot intézett a jogi képzés reformjával kapcsolatban, amelyre a karoknak 1915 márciusáig kellett válaszolniuk. A kérdések ekkor elsősorban a *bifurcatio* fenntarthatóságára, az oktatandó tantárgyak körére és csoportosítására, a kötelező gyakorlatok bevezetésére, valamint a doktori értékezés jelentőségére vonatkoztak.⁶⁴

A négy jogi kar köteleseggé tudóan elkészítette „véleményes jelentéseit”, amelyekben koránsem egyöntetű gyógyító megoldásokat javasoltak a „beteg ló” meggyógyítására, de a Nagy Háború miatt a reformok elaludtak, és még évtizedeken keresztül született olyan kormányzati tervezetek, amelyekben a kötelező előadás-hallgatás és a kötelező kollókviumi rendszer újra bevezetése tárgyában kérdezték meg a hazai karokat és jogakadémiákat.

⁵⁷ A pécsi egyetemi levéltár adataira példáulértékű segítséget nyújt a professzori életutak alapadatainak megismeréséhez. Vö. <https://almanach.ple.hu/>

⁵⁸ Hasonlóan vélekedik MARION Géza. *Visszapillantás jogi oktatásunk utolsó évtizedére*, Magyar Jog Szemle 1977, 234. p.

⁵⁹ Ebben a tekintetben mindenképpen el kell mondanunk Pető Ernő megállapításának, aki szerint az I. világháború után a jogakadémiai tanárság megszűnt az egyetemi professzorság előszobájának lenni. Vö. Pető 2003, 24–25. pp.

⁶⁰ MARIONFY Károly: *Jogi oktatásunk új rendje*, Városi Szemle 1946, 421. p. A reformtörekvésekre összefoglalóan vö. LADANYI 2007, passim.

⁶¹ LADANYI 2007, 47–58. p.

⁶² I. o., 49. p.

⁶³ LADANYI 2000, 119. p.

⁶⁴ LADANYI 2007, 36–39. pp. A debreceni reakció: *A Debreceni M. Kir. Tudománygyvetem Jog- és Államtudományi Karának véleményes jelentése a jogi oktatás reformja tárgyában* (Debrecen, 1915).

A '20-as években a híres kultuszminiszter, Klebelsberg Kuno is ringbe szállt a jogász-képzés megreformálása érdekében: „Rajta leszek, hogy a jogi pályra megszűnjön majlisnak és a kitionbólás idejének lenni.” (1928)⁶⁵ A miniszter és nevértékzére, *Magyar Zoltán* bicskéja azonban beleért a feladatba. 1928-ban és 1931-ben a *Magyar* (utóbb már mint racionalizálási kormánybiztos) által készített reformjogszabály-tervezetek kudarcai valójattak az egyes jogi karok ellenállásán. ⁶⁶ A karok becsületesen véleteményezték ugyan az egyes javaslatokat, de sok esetben nem tudtak kibújni saját börtökből: a feltról jövő kezdeményéseket tulajdonképpen „megfúrták.”

1932-ben a pesi kar saját tanulmányi és vizsgatervezet készített, ⁶⁷ s – *Moór Gyula* előterjesztésében – ez lett aztán a nevezetes 1936-os – szinten marandó eredmény nélkül végződő – Országos Felsőoktatási Kongresszus alapdokumentuma. Ez is mutatja, hogy a karok látták ugyan a nehézségeket, de sok tekintetben nem tudtak kilépni saját ármékukból és a pénztelenség szorításából. S a helyzet a második háború végéig nem is változott.

Az alábbiakban – részben összekapcsolódva az imént jelzett hivatalos és felhivatalos törekvésekkel, s mintegy *pars pro toto* – két olyan jogászprofesszor reformokkal kapcsolatos véleteményének egyes kardinális pontjai kerülnek bemutatásra, akik a korabeli professzorok közül kiemelkedően sokat foglalkoztak a jogászoképzés megújításának kérdésével. Az ezen tézisekben megfogalmazottakat akár illusztrációnak is tekinthetjük a nemrég elhunyt megkerülhetetlen oktatástörténész, *Ladányi Andor* kiváló, de rendkívül komprimált reformtörténeti összefoglalásához. ⁶⁸

Moór Gyula és Marton Géza – mindketten vidékről, jogakadémiai tanárságból, vidéki egyetem katedrájáról pályájuk delén (1929-ben, illetve 1937-ben) budapesti professzúrához jutva –, a '20-'30-as években a jogoktatási reformok hazai élharcosainak tekinthetők. Marton kissé korábban jelentkezett ilyen tárgyú közleményekkel, és összesen hat tanulmányában ⁶⁹ foglalkozott a hazai jogászoképzés jobboldásának lehetőségeivel a jogászoktermelés vélemezésétől a tanulmányi- és vizsgarendszer megújításán át a jogi doktori titulus jellegének kérdéséig. ⁷⁰

Moór 1931-től foglalkozott a jogi oktatás reformjának kérdésével, minit a pesi kar által a jogi oktatás reformja tárgyában kiküldött bizottság tagja (1932. május 27.), s állásponthja valószínűleg jelentősen rányomta bélyegét a később hivatalossá váló karj „véleteményes jelentésére.” ⁷¹ Az Országos Felsőoktatási Kongresszus jogi szakbizottságának 1936. december 14-15-én tartott ülésén *Moór* tartotta a reformot sürgető főelőadást és többször is felszólalt. ⁷² Itteni aktivitása révén az Országos Felsőoktatási Tanácsról megbízást kapott egy – a kongresszus eredményeit összefoglaló – jelentés elkészítésére. ⁷³ Ezen megnyilvánulásai alapján alakíthatunk ki képet arról, hogyan vélekedett a legsürgősebb feladatról.

A két professzor közül elsősorban Marton volt az, aki a közvéleteményben uralkodó azon nézettel foglalkozott, hogy túl sok joghallgató árasztja el az egyetemeket. Elemie ő is osztotta a közvélekedést, ⁷⁴ utóbb azonban ezen nézetét revideálta és statisztikai adatokat feldolgozó 1927-es tanulmányában azt állapította meg, hogy az első háború után a többi karok hallgatói létszáma jóval nagyobb arányban növekedett, mint a joghallgatók száma. Együttal konstataálta a kiadott jogi diplomák arányszámának apadását is. ⁷⁵ És a túlelemény veszélyét már csak „küszöbön állónak” látta ekkor. De azt is megfogalmazta, hogy a veszély elhárítható lesz a „jogi tanítás és tanulás teljes komolyosságának helyreállítása, az oktatási és vizsgarend szigorú, gyökeres reformja által,” ⁷⁶ amelyhez természetesen ő is megfogalmazott néhány – alább jelzett – gondolatot.

Részben a létszám és a hallgatói képességek kérdésével összefüggésben fejtekte ki Marton azt a sajátos véleteményét, hogy nem kell minden joghallgatónak jogi doktorrá, sőt egyetemet végzett jogásszá sem válnia. ⁷⁷ A hazai jogi oktatás csekélyvesztésének egyik jelentős okát ugyanis abban találta meg, hogy a korabeli rendszer ugyanazon tanulmányi rendre terelte a jogi képzésben résztvevő egész tömeget, tehetségű és tehetségtelen egyaránt, és doktori vizsgára kényszerítette azt is, aki „ismerve a magy egyenlő elhanyagoltatását szívesen beérné egy szerényebb kenyérdiplomával, mely egy kis közigazgatási, pénzügyi, igazságszolgáltatási álláshoz juttatná.” ⁷⁸ Ezzel összefüggésben, minit a európai párhuzamokat is detektált, kortársai között szinte egyetlenként elismerte egy alacsonyabb felsőfokú jogi végzettség létjogosultságát is, amely kéteves tanulmányi idő és két vizsga

⁶⁵ 8. Ötletű ügység, 1928. szeptember 4., 1. p. ldézi LADÁNYI 2000, 120. p.

⁶⁶ BÖNIS 1980, 896. p. LADÁNYI 2007, 59–68. pp. MOLNÁR KÁLMÁN: *Néhány szó a jogi oktatás reformjához*. Dunántúli Pécsei Egyetemi Könyvtár és Nyomda Rt. Pécs, 1932. Utó.: *Még néhány szó a jogi oktatás reformjához*. Etséki Jogilectumi Könyvnyomda. Eger, 1932.

⁶⁷ *A Budapesti Kir. M. Pázmány Péter-Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának véleteménye s jelentése a jogi oktatás reformja tárgyában*. Kir. M. Egyetemi Nyomda. Budapest, 1932. LADÁNYI 2007, 64–66. pp.

⁶⁸ LADÁNYI 2007.

⁶⁹ MARTON Géza: *Megújítástudományunk kérdéseiről: Reflexiók egy könyvről*. Magyar Jogi Szemle 1924/10. 319–325. pp. MARTON Géza: *Az egyetemi jogtanítás Európá felől állomaiában. A jelenleg érvényben lévő szabályzatok nyomán átdolgozta M. G. A Felsőoktatási Egyetemi Közlemények* 1926. 3.36. pp. MARTON Géza: *Felsőoktatási tanulmány jogi oktatásunk utolsó évtizedére*. Magyar Jogi Szemle 1927/6. 225–240. pp. MARTON Géza: *Jogtanításunk reformja*. Kiny. Debreceni Szemle, 1928. MARTON Géza: *A debreceni egyetem része az országos jogtanítási képzésben*. Jogtudományi Közlemény 1934. 26. p. [MARTON Géza]: *Felsőoktatás az 1936. december 10–16-ig tartott Országos Felsőoktatási Kongresszuson*. In: MARTONFÉY Károly (szerk.): *Magyar Felsőoktatás*. II. Budapest, 1937, 110–120. pp.

⁷⁰ Összefoglalásban vö. P. SZABÓ BÉLA: *Marton Géza debreceni jogi oktatási reformtervet és a római jog helye a curricularumban*. In: Debreceni Jog. Mihely Évkönyv. Válogatás a Debreceni Jog. Mihely Internet-alapú periodika 2005. ében megjelent tanulmányaiól. Debrecen, 2006. 137–146. pp.

⁷¹ *A Budapesti Kir. M. Pázmány Péter-Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának véleteményes jelentése a jogi oktatás reformja tárgyában*. A 15 295/1932. IV. sz. VK miniszteri leiratra. Kir. M. Egyetemi Nyomda. Budapest, 1932.

⁷² Vö. MOOR 1937.

⁷³ MOOR 1938.

⁷⁴ „A területben s lakosságában közel harmadára csökkent országban a megkétszereződött számú egyetemen s még megnövekedett jogakadémiaikon olyan jogász-túlelemény folyik, amelyre a gazdaságilag meggyöngyölt társadalmi nem bírhat el sokáig nélkül, hogy a bevalóságos halogatásnak igen kesztő gyümölcsei ne teremjenek.” – írt 1926-ban Vö. MARTON 1926. 1. p.

⁷⁵ MARTON 1927, 230–231. pp.

⁷⁶ Ido. 231. p.

⁷⁷ „Ma már énkétféle jelölt nem tesz államvizsgálatot, ellenben kevés kintjárású a legszerényebb kaliberű kóponit is megsemmisít a doktori alvagy álvizét.” MARTON 1928, 2. p.

⁷⁸ MARTON 1937, 111 p.

hogy a doktori címet nem tudományos fokozatként, hanem „a komoly egyetemi szakképesítés” megjelölőjeként kell kezelni a jövőben is.⁹⁶ A doktori cím megszerzéséhez előírt disszertációkkal kapcsolatban megállapította, hogy a káros gyakorlat szerint „a doktori jelöltek kétnégyes százalékáa disszertációját nem maga készíti el, hanem disszertáció készítésével üzletszerűen foglalkozó egyénektől, vagy az úgynevezett jogi szanatóriumoktól vásárolja.” Ezért *Moór* a megoldást vagy a disszertációk teljes eltorlásában, vagy pedig olyan zártbeli írásbeli dolgozatát való átalakításában látta, amely megőrzi a zártbeli disszertációk tudományos-dolgozati jellegét.⁹⁷ Ugyanakkor – az 1932-es pesti kari javaslathól átvéve a gondolatot – *Moór* szerint a doktori diplomához a jövőben mellékelni kellene fizni, amely „pontosan feltüntetni a diploma bíróságának az alapvizsgálaton és a szigorlatokon elért eredményét az ismétlődő és pótvizsgák megemléztetésével is, valamint doktori disszertációjának tárgyát, címét és minősítését,” ezzel téve különbséget a jó eredményű és a csak éppen ledoktoriált hallgatók között.⁹⁸

Marion Géza alaposan átgondolt és kidolgozott reformjavaslatai nem váltottak ki különösebb országos visszhangot, sőt még debreceni kollégáinak „konzervatív” többségével sem sikerült elfogadtatnia azokat. Eri igazolja például a Magyar-féle 1931-es reformtervezet készített (több, mint 200 oldal) kiterjedő előkészítő iratban manifesztálódó) kari vélemény is,⁹⁹ amely például – igaz nagy vita után – a doktori cím minősítő (képesítő) jellegének fenntartását (vagyis az aktori állapotban meghagyását) preferálta. A debreceni kar úgy látta, hogy a korabeli gazdasági helyzetben csak a legrészletesebb reformokra szűkséges koncentrálni: a *bifurcatio* megszüntetésére, a hallgatói „vándorlások” lehetetlenné tételére, a kötelező gyakorlatok és kollókviumok bevezetésére, valamint minden tanszék mellett legalább egy asszisztensi állás hely finanszírozására, illetve a jogi „szanatóriumok” visszaéléseinek megakadályozására.

Moór Gyula hivatlosabb csatármunkon közvetített és a döntéshozók figyelmének szánt javaslatai sem eredményeztek előrelépést – mint jeleztem – sem országosan, sem – központi rendelkezés híján – helyi szinteken. Hiszen *Moór* 1938-ban elkészített tervezetét¹⁰⁰ csak 1940-ben vitatták meg a karok.¹⁰¹ A fakultások reakciójában – és nem csak abban – a kiábrándítás bizonyos jelei mutatkoznak már meg: a karok befelfáradtak a sikertelen reformtervek ciklikus véleményezésébe.¹⁰² A korábban már többször eredménytelenül felvetett megoldások mellett az aktori tervezet jellemző törekvése volt – mint láthatunk – az évfolyamrendszer bevezetése, a tanszabadság – előírt tannemet szerinti előhaladást prelelő – jelentős korlátozása, valamint az értekezési eredmények alapján kialakított felvételi rendszer,¹⁰³ a kötelező megbeszélő órák és a zártbeli dolgozatok bevezetése. Ezen

⁹⁶ *Moór* 1937, 40–43. pp.; *Moór* 1938, 12–15. pp.

⁹⁷ *Moór* 1937, 22–23. pp.

⁹⁸ *Moór* 1937, 22. p.; *Moór* 1938, 16. p.

⁹⁹ *A Debreceni m. kir. Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának Jegyzőkönyve, 1931/32. IV. r. ü. (02. 26.) 256. X. rk. ü. (04.08) 330. XI. rk. ü. (04. 16.) 332.*

¹⁰⁰ Vö. *Moór* 1938, LADÁNYI 2007, 71–72. és 74–75. pp.

¹⁰¹ *A Debreceni m. kir. Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának Jegyzőkönyve 1939/40. VI. r. ü. (febr. 17.) 334. és VII. r. ü. (máj. 21.) Baranyai Béla dékán aláírásával egy 23 oldalas elböröndtől készült és lett utóbbi ülés anyagához mellékelve. Erről és a többi vidéki jogi kar reakciójáról vö. LADÁNYI 2007, 75–77. pp.*

¹⁰² LADÁNYI 2007, 75–76. pp.

¹⁰³ *Moór* 1938, 27. p.; LADÁNYI 1995, 488. p.

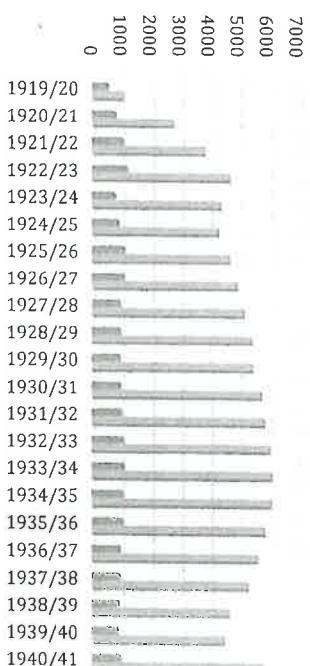
kivánságok sem valósultak meg azonban, hiszen a kormányzatból hiányzott az elhatározottság és a kellő erő, a karok egy része pedig a reformokat összességében már nem tartotta időszerűnek.

VII. *Jogi hungaricumok*

Végül nem hagyhatjuk szó nélkül az eddig is már többször említett jogakadémia szerepét sem a korabeli jogászképzésben. A korabeli jogászközvélemény sokszor hangoztatta ezen elavult „jogi főiskolák” megszüntetésének igényét, ezt azonban a kormány egyházközlítési szempontok miatt nem merte felvállalni.¹⁰⁴

Az ’20-as évek első felét a tucatsnyi intézményből közudottan három erte túl: 1923 után az egy érseki jogliceum fenntartását teljesen az érsek vállalta magára,¹⁰⁵ a kecskeméti jogakadémián 1924-es átalakulásig egyes fenntartással működtek a tanszék: a város öt, a kecskeméti egyházközség két, az egyházkerület egy tanszék tartott fenn, míg „egyetemes református jogakadémiává” avasztáló intézmény fenntartásához utóbb már a magyar református egyház is hozzájárult.¹⁰⁶ Az 1919-ben Miskolcra áttelepült eperjesi jogakadémia, mint a tiszai ágostai hitvallású evangélikus egyházkerület jogakadémiája folytatva működését és a fennmaradó jogokat az egyházkerületi elnökség gyakorolta.¹⁰⁷

Joghallgatói létszámok 1919–1940¹⁰⁸

■ 3 jogakadémia összesen ■ 4 jogi kar összesen

Forrás: Saját szerkesztés.

¹⁰⁴ BONIS 1980, 900. p.; LADÁNYI 2007, 48–49., 52. pp.

¹⁰⁵ KISS PÉTER: *Az egyházi jogoktatás története*. Eger, 2016, 54. p.

¹⁰⁶ LADÁNYI 2007, 76–77. pp.

¹⁰⁷ BIRÓ 2007, 138–139. pp.

¹⁰⁸ LADÁNYI 2007, 138–139. pp.

A mellékelt ábra tanúsága szerint az I. világháború lezárását követő évben a jeltékelt küzdő jogakadémiaik még a joghallgatók felét oktatták, de azután 1920 és 1923 között az intézmények egy részének fokozatos elhalása miatt az arány az 1/4 felé közelített. 1923 után a korszerű jelentős részben tevékenykedő három jogakadémia hallgatói létszáma fokozatosan 20 % alá csökkent és a 16-17%-os tartományban mozgott a '30-as évek végéig.

A három jogakadémia bizonyosan hozzájárult az adott földrajzi terület értelmiségi utánpótlásának biztosításához és hallgatói az esetek többségében kiváló tanárok segítségével készülhettek fel – az egyetemek mintájára megszervezett foglalkozások keretében – az egyetemen leendő szigorlatokra, vagy léphettek ki államvizsgáik bizonyítványával a korban igencsak zsúfolt „munkaerőpiacra.” Utóbbi lehetőség 1926-ig állott fenn, amikor is *Klebelberg* miniszter megyóna a felekezeti jogakadémiaik államvizsgabizottságának engedélyét.¹⁰⁹ Ezután tulajdonképpen visszaverték az I. világháború előtti állapotok: a jogakadémiaik végbizonyítványát állítottak ki, s a képzés lezárása az egyetemi karokra maradt. A korabeli jogakadémiaik – a fő tantervek terén szinte ugyanolyan kötelezettséggel bírva, mint az egyetemi jogi karok – szűkös tanári gárdával működtek, ami az óraterhelésükre természetesen jelentősen kihatott és nehezebb anyagi és infrastrukturális feltételek körülmények is hátrányosan érintették őket.¹¹⁰

Emellett az intézmények nyugodt működése is visszatérő veszélyeknek volt kitéve. Például a szegedi jogi kar Kolozsvárra való visszatérése körüli nagy átszervezést a kormány a jogakadémiaik fokozatos megszüntetésére akarta felhasználni. Ez lehetett a célja az 1940. évi XXVIII. tc.-be foglalt azon rendelkezésnek, amely a jogakadémiaikon az 1941/42. tanévtől kezdve csak két évfolyam működését engedte meg a jogi karokon érvényes tanulmányi rend szerint és lehetővé kívánta tenni, hogy az akadémiai hallgatók a második alapvizsga után egyetemen folytathassák tanulmányaikat.¹¹¹ A háború alatt ennek azonban nem tudtak érvényi szerezni és rendeletileg megengedték a négy-ötgy évfolyam további működését mindhárom intézményben.¹¹² A jogakadémiaik egészen 1949-ig folytathatták működésüket,¹¹³ s – mivel a jogakadémiai rendes tanárok is rendelkeztek valamelyik jogi kar habilitációjával – a korábbi időszakhoz hasonlóan jelentős mértékben hozzájárultak a jogi karok tanárupótlásának biztosításához.

Törödékes visszatekintésünk végén bizonyítást állapíthatjuk meg, hogy a két világháború közötti egyetemi, vagy jogakadémiai katedrákon tevékenykedő jogászprofesszorok nem csak oktatói munkájukkal, hanem a hazai jogéletet szolgáló irodalmi tevékenységük-

¹⁰⁹ 50.139/1927 IV. sz. idézve: *Érseki Jogakadémia Évkönyve az 1925/26 – 1932/33-as akadémiái évekről.*

¹⁰¹ P. VÁ. NAGY JÓZSEF: *Az egyetemen jogakadémia képzés nehézségei.* In: Gebel Sándor – Ifj. Bertényi Iván – Rainer M. János (szerk.): „...nem teleplezni, hanem megismerni és megérteni”. Tanulmányok a 60 éves Romsics Ignác tiszteletére. Littera Kiadó, Eger, 2011. 191–192. pp. PETŐ 2003, 108–109. pp.

¹¹⁰ PETŐ 2003, 111. p.

¹¹¹ 3. §. „(3) A jogakadémiaikon az 1941/42. tanévtől kezdve csupán két évfolyam működhetik. A jogakadémiaik tanulmányi rendje az egyetemi jog- és államtudományi karok első és második évfolyamának tanulmányi rendjével megegyezik. Jogakadémiaik csupán az első és második alapvizsgát lehet letenni. A jogakadémiai hallgató tanulmányait a második alapvizsga sikeres kiállása után tudományegyetem jog- és államtudományi karán folytathatja.” LADÁNYI 2007, 78–80. pp.

¹¹² BONIS 1980, 900–901. pp.

¹¹³ GYÖRGYI KÁLMÁN: *Jogoktatás III. A felszabadulás utáni korszak.* In: Szabó Imre (szerk.): *Állam- és jogtudományi enciklopédia I. A–J.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 901. p.

kel is rászolgáltak az utókor megbecsülésére. Ennek fényében valóban helyénvaló és üdvözlendő az utóbbi évek azon törekvése, hogy mind a nagy névvel bírók, mind a kevésbé nevesek méltó módon kapjanak helyet a magyar jogászok Pantheonjában.

BÉLA P. SZABÓ

FRAGMENTARISCHE GEDANKEN ZU DEN BESONDERHEITEN UND PROBLEMEN DES RECHTSUNTERRICHTS ZWISCHEN DEN BEIDEN WELTKRIEGEN IN UNGARN

(Zusammenfassung)

Ausgehend von den in den letzten zehn Jahren zusammengestellten Biografien ungarischer Juraprofessoren, die in der Zeit zwischen den beiden Weltkriegen tätig waren, beschreibt die Studie kurz den rechtlichen Rahmen des universitären Rechtsunterrichts, die von den öffentlichen ordentlichen Professoren gelehrten Fächer, sowie die Veranstaltungstypen. Dabei wird besonders die der Frage der Professorenmigration zwischen den vier juristischen Fakultäten und den Rechtsakademien jener Zeit unter der Lupe genommen. Um den statischen Charakter des damaligen juristischen Ausbildungssystems zu verdeutlichen, werden in der Studie auch einige Reformideen skizziert, die nicht umgesetzt werden konnten, obwohl die damalige „juristische Welt“ das Bedürfnis nach Veränderung verspürte. Die Anerkennung der Notwendigkeit einer Erneuerung, die jedoch an den „Schwierigkeiten“ scheiterte, war ebenso kennzeichnend für diese Zeit wie die spezifische Rolle der Rechtsakademien oder die Zusammensetzung der Studentenschaft. Ziel dieses Schreibens ist es in erster Linie, auf der Grundlage mehr oder weniger bekannter Fakten einen Einblick in den Lehralltag der damaligen Professoren zu geben und das Umfeld und die tägliche Beschäftigung aufzuzeigen, in dem sie ihre Werke schufen, die die Rechtswissenschaft bereicherten und der Rechtspraxis dienten.